Sensellarisme: una realitat polièdrica

Conferència d'**Albert Sales Campos**, investigador de l'Institut Metròpoli

EXCLUSIÓ SOCIAL

POLÍTIQUES PÚBLIQUES

HABITATGE

Presentació: el marc de la conferència

Qui és Albert Sales Campos?

Investigador de l'Institut Metròpoli i col·laborador habitual del diari Ara. Els seus articles informen sobre les causes del sensellarisme, posen en relleu allò que no funciona i proposen línies d'actuació concretes.

Idees clau que guien la seva recerca

La crisi d'accés a l'habitatge i la crisi d'acollida migratòria han estat **determinants en l'increment del sensellarisme**. Les regulacions del mercat laboral i de l'habitatge, la cobertura limitada de les prestacions de la Seguretat Social i les polítiques d'estrangeria impacten directament en la vida de la població amb rendes més baixes: són generadores d'exclusió social.

Només les estratègies que han combinat una expansió de l'atenció social, polítiques d'habitatge, millores en la protecció social a col·lectius especialment vulnerables i canvis legislatius han aconseguit reduir el nombre de persones que dormen al carrer.

Polítiques supramunicipals

Cal superar el marc estrictament local per abordar el problema de manera estructural.

Pressupost i estratègia

Les estratègies han d'estar dotades de recursos econòmics reals i sostenibles.

Dret a l'atenció social

Cal reconèixer el dret a l'atenció social de les persones sense domicili, independentment del padró.

Serveis tot l'any

Els serveis socials han de treballar amb mitjans adequats de manera continuada, no només en moments puntuals.

El problema de fons: desigualtats, no marginalitat

Albert Sales Campos obre la seva intervenció recuperant una cita de **Mark Fisher** al llibre *Realisme capitalista*: *"Ens és més fàcil imaginar la fi del món que la fi del capitalisme."* Fisher no parla de capitalisme salvatge, sinó de capitalisme en general.

> «El que tenim no és només un problema de pobresa, de marginalitat o d'empobriment extrem. Tenim un problema de desigualtats.»

El sensellarisme no és una problemàtica ben delimitada que es pugui resoldre simplement amb les polítiques adequades. Evidentment, cal fer millors polítiques per oferir oportunitats i generar un entorn més inclusiu. Però la font de tots aquests problemes és el **creixement de les desigualtats**. La conferència s'estructura en tres grans eixos:

01

Percepció social i realitat

Qui són les persones en situació de sensellarisme, qui eren en el passat i quines imatges ens hem quedat. Quines conseqüències té aquesta percepció.

02

Conseqüències polítiques

D'aquells fangs, aquests llots. Les polítiques actuals arrosseguen herències històriques dels anys vuitanta i noranta que cal comprendre per superar-les.

03

Horitzó i acció política

Amb tot això, què fem ara? Quin és l'horitzó i quina és l'acció política possible i necessària.

Qui són les persones en situació de sensellarisme?

Un fenomen que esclata als anys 80 i 90

El sensellarisme contemporani emergeix sobretot als anys vuitanta i noranta, especialment a les ciutats estatunidenques, al Regne Unit i en algunes ciutats europees. És aleshores quan es comença a veure un nombre molt més gran de persones dormint al carrer del que s'havia vist durant l'època d'esplendor dels estats del benestar.

No és casual. Després dels anys setanta, les decisions polítiques i el canvi de paradigma —d'un model de protecció social i plena ocupació a un paradigma neoliberal— generen un punt d'inflexió. Cada cop hi ha més gent incapaç d'assumir els costos d'uns mercats de l'habitatge en procés de liberalització arreu dels països occidentals.

Gent que abans era capaç de sobreviure en habitacions o formes molt precàries d'allotjament es veia abocada al carrer perquè els seus ingressos ja no permetien ni llogar una habitació. I aquest problema s'ha anat agreujant amb el temps.

La intervenció de Krzysztof Wodiczko

Als anys vuitanta, l'artista polonès emigrat als Estats Units **Krzysztof Wodiczko** va dissenyar un vehicle per a persones *homeless*: un carro que servia per portar-hi les pertinences personals, que es podia desplegar per dormir-hi de nit i que tenia una carcassa metàl·lica per protegir la integritat física, una petita pica i fins i tot un banderí per a la seguretat viària.

Va generar un gran escàndol. Una part de la gent deia: «Quina bona idea, facilitar la vida a les persones que estan al carrer». Però l'enfocament estructural —preguntar-nos per *què* són al carrer— no va tenir tant recorregut. L'altra reacció va ser la dels polítics, preocupats perquè el carro feia encara més visible aquella realitat. El temor: si a cada persona sense sostre li dones un carro, seran encara més visibles que si busquen un racó i passen desapercebudes.

Els marcs explicatius dominants: causes individuals

A més del procés estructural, altres factors es van col·locar al centre del discurs públic. Tots dos desplacen el pes del problema cap a causes individuals, cosa que encaixa molt bé políticament.

La hipòtesi de la desinstitucionalització psiquiàtrica

Molts dels primers articles científics sobre sensellarisme atribuïen pràcticament tota la responsabilitat a la desinstitucionalització psiquiàtrica: ha augmentat el nombre de persones sense llar perquè aquesta gent, que abans estava tancada en institucions, ara és al carrer. Si la culpa és d'això, la solució sembla evident: tornar a institucionalitzar. I en el fons, aquesta continua sent avui la gran solució que molts decisors polítics tenen al cap: hi ha una persona al carrer, cal que algú la reculli i la col·loqui en algun altre lloc.

La hipòtesi dels canvis en l'estructura familiar

Als anys vuitanta es deia que cada cop hi havia més gent que no vivia a la ciutat on havia crescut i que les famílies no feien tanta xarxa. D'aquí es deduïa que a l'Europa mediterrània hi havia menys gent sense sostre perquè la família encara hi era com a última xarxa. Sales Campos hi està totalment en desacord: no és la xarxa familiar la que explica que no hi hagi més gent dormint al carrer. Els sistemes nòrdics no primen tant la xarxa familiar i tampoc no tenen necessàriament més persones dormint al carrer.

La lògica del bon ciutadà

Tant la hipòtesi psiquiàtrica com la familiar carreguen la responsabilitat sobre la persona. L'estat del benestar havia deixat convençuts que si seguies la recepta del bon ciutadà —treballar, esforçar-se, estudiar, sostenir un nucli familiar—, no et podia passar res dolent. Per tant, qui acabava al carrer era, necessàriament, algú amb comportaments marginals, algú sense ètica del treball, algú que no s'havia esforçat prou.

La resposta institucional: allotjament temporal i invisibilització

La pressió veïnal i les dues reaccions

Als anys vuitanta i noranta hi ha una gran pressió sobre les administracions locals perquè facin alguna cosa. Fins aleshores, la responsabilitat havia recaigut sobretot en les entitats socials vinculades a les esglésies. Davant del fet que hi hagi persones dormint al carrer, hi ha dues grans reaccions veïnals:

La compassió: que algú faci alguna cosa.
El rebuig: que algú faci alguna cosa, però que m'ho treguin de la vista.

Totes dues reaccions acaben portant a la mateixa solució: que desaparegui de la meva mirada.

El model dels albergs temporals

L'administració local opta per una recepta ja aplicada al segle XIX: generar allotjament temporal. Als anys noranta neixen els primers centres públics d'allotjament temporal. El model era clar en moltes ciutats mitjanes: tres dies, bitllet cap a la ciutat següent i un entrepà sota el braç.

Una gran part dels albergs per a persones sense sostre de l'Estat espanyol encara avui funcionen amb temporalitats molt curtes. Però, a què respon aquest allotjament temporal? A una voluntat molt clara: atraure les persones del carrer i col·locar-les en algun lloc. El que s'exigeix és exactament la mateixa solució que al segle XIX: **emmagatzemar, apartar, tancar pobres**. Potser no d'una manera coercitiva formal, però en el fons el que es vol és: apartin aquesta persona de la meva vista.

El gran problema, visible des del 2010 en endavant, és que aquest emmagatzematge ha de tenir una sortida. Mentre fem això, el problema no només no se soluciona, sinó que **creix**.

Diversificació de perfils i canvi de focus en la recerca

La visió estereotipada —persona de mitjana edat, home, amb problemes de salut mental, drogodependències, trencament amb la família— portava a donar resposta només a aquesta realitat concreta. Però aquesta realitat és cada cop més minoritària. A principis dels 2000 es comença a parlar de **diversificació de perfils**.

> «M'he cansat d'investigar i explicar com són les persones que pateixen les conseqüències d'aquest sistema disfuncional. Prefereixo investigar com funciona aquest sistema i quines polítiques públiques podem desplegar. L'objecte d'estudi no haurien de ser les persones que pateixen el problema. L'objecte d'estudi ha de ser el problema mateix.»

La recerca sobre sensellarisme s'ha centrat massa en descriure la persona sense llar, en diseccionar-la, en dir com és i com encaixa en tipologies. L'objecte de recerca haurien de ser els diferents actors implicats a l'hora d'intentar combatre'l, i cercar les causes per les quals és absolutament impossible, en aquest país, que una agència d'habitatge assumeixi com a bandera el problema del sensellarisme. Perquè les respostes les tenim. I també tenim els mecanismes i les palanques de canvi. **El que necessitem són majories polítiques.**

Causes estructurals: habitatge, treball, protecció social i migracions

La mirada individualista deixa fora totes les causes estructurals. Entre aquestes causes, no se n'escapa cap:

Mercat de l'habitatge

La liberalització del mercat de l'habitatge i l'escalada desorbitada de preus extreuen rendes de les classes amb menys recursos cap a les més acomodades. La crisi de l'habitatge és la que explica les xifres de sensellarisme de carrer que veiem. No comportaments marginals, ni problemes de salut mental, ni drogues.

Mercat laboral

La pèrdua de pes de les rendes del treball i la descomposició dels mercats laborals fan cada cop més difícil subsistir. Cada cop és més difícil subsistir només amb rendes del treball.

Protecció social insuficient

Els dèficits dels sistemes de protecció social fan que, per degoteig, cada cop més gent vagi quedant fora de la possibilitat de construir un projecte de vida digna. Sense una bona protecció social, sense rendes dignes, és molt difícil lluitar contra el sensellarisme.

Polítiques migratòries

Les polítiques migratòries són una màquina de produir exclusió social i, en conseqüència, sensellarisme. Les polítiques d'estrangeria impacten directament en la vida de la població amb rendes més baixes.

Discursivament hi hem arribat: en jornades, grups de treball, seminaris, tothom ho repeteix. Però **repetir-ho no és suficient**. El que fa falta és fer canvis reals en les polítiques públiques.

Les dades: el creixement del sensellarisme a Barcelona

Una sèrie sòlida des del 2008

Barcelona té unes sèries bastant sòlides de dades sobre sensellarisme des de l'any 2008. A la resta del territori català, les dades s'han d'agafar amb moltes pinces: alguns municipis compten quantes persones sense sostre han detectat en un any; d'altres, les persones detectades en l'últim recompte d'un sol dia. Per tant, les comparatives territorials no s'aclareixen gaire.

Però a Barcelona sí que sabem algunes coses concretes i rellevants.

654

Persones al carrer (2008)

Recompte fet per uns 700 voluntaris i voluntàries en una sola nit.

~1.800

Persones al carrer (avui)

Increment molt important els últims anys, després d'un període d'estabilitat al voltant del miler.

1.200

Allotjades en equipaments (2008)

El mateix dia del primer recompte, ja hi havia 1.200 persones en equipaments d'entitats i serveis municipals.

~3.000

Allotjades en equipaments (avui)

Entre 2.800 i 3.000 persones allotjades. Per molt que creixi el sector, és impossible pensar que només amb això s'aturarà el problema.

De l'ordre públic als serveis socials

No és tan nou que les polítiques públiques es preocupin del sensellarisme des de la lògica dels serveis socials. Abans dels anys vuitanta, qui s'ocupava del sensellarisme des de l'àmbit públic era la **policia local**, perquè el sensellarisme era considerat un problema d'ordre públic. Les primeres policies metropolitanes d'Europa, com les de París i Londres, tenien entre les seves funcions principals el control dels transeünts i dels vagabunds.

No és fins al desplegament dels serveis socials contemporanis que es comença a afirmar que els serveis socials s'ocupen de tota la població que resideix a la ciutat, no només de la domiciliada o empadronada. **I encara avui estem discutint això.**

El problema del padró

Un dels grans problemes és la falta de reconeixement efectiu del dret a una assistència social digna per a les persones que no estan empadronades. La major part dels ajuntaments continuen jugant al triler: nominalment diuen que és possible empadronar-se sense domicili fix, però les traves administratives fan que, de facto, sigui impossible. Si un ajuntament diu que és possible però el nombre de persones empadronades sense domicili fix és zero, vol dir que en la pràctica no és possible.

Situacions especialment greus

Aquest problema no afecta només les persones que dormen al carrer, sinó també tota la gent en situació de precarietat habitacional. Per exemple, si vius en una habitació, moltes vegades no et pots empadronar. Hi ha situacions especialment greus com el cas de mares amb criatures o famílies monomarentals, que perden ajudes o tenen problemes administratius simplement per la seva forma d'allotjament. Aquí hi ha marge per fer molta incidència política, amb petites modificacions que facilitarien molt la vida a molta gent.

Les innovacions dels 2000 i el límit de Housing First

La gran innovació: Housing First

Als anys 2000 comencen les innovacions en adonar-nos que l'allotjament temporal no és suficient. Arriben millores metodològiques en l'acompanyament, millores maneres de gestionar casos i intervencions en moments crítics. I arriba la gran innovació: **i si a la gent li donem un habitatge?**

Qui ho sistematitza és **Sam Tsemberis**, psicòleg clínic que treballa a Nova York i dirigeix l'entitat Pathways to Housing. El model: donar un habitatge i oferir suport, sense condicionar-ho al compliment previ d'un pla de treball. Aquest model es converteix en la gran bandera de moltes entitats europees.

El desencís i la correcció necessària

Ara als Estats Units hi ha un atac clar contra aquests projectes i aquí també hi ha un cert desencís: si no tenim habitatge, no podem garantir el dret a l'habitatge.

Ens vam equivocar venent Housing First com si fos la solució estructural definitiva. No ho és. Però tampoc podem renunciar al que ens aporta: no condicionalitat, garantia de drets i eficàcia per als perfils per als quals funciona.

Això sí: amb habitatge públic, no amb pisos del mercat privat perquè els serveis socials acabin pagant les vacances a Bali del propietari del pis. Continuem defensant Housing First, però no com la bala de plata que ho arregla tot, sinó com una política que ens dona llum sobre per on han d'anar les passes.

Desbordament actual i necessitat de coordinació

Avui ens trobem en una situació de **desbordament absolut**. La problemàtica es concentra a les grans ciutats, però també ciutats no tan grans estan detectant que tenen molta més gent dormint al carrer que abans. Ja no són xifres anecdòtiques.

A més, hi ha una gran permeabilitat entre totes les situacions d'exclusió residencial. Ja no estem parlant només de la persona que està sempre al mateix banc. Estem parlant de persones que un dia dormen al carrer, al cap de tres dies troben una habitació, després se'ls acaben els diners i tornen al carrer, després els allotja un amic, després marxen a fer temporada a Lleida, després tornen a Barcelona.

Sabem com fer-ho millor

Hi ha evidència empírica. Hi ha un munt de professionals que saben què funciona. El gran problema és articular la col·laboració entre administracions i la relació entre el tercer sector i l'administració pública.

No cal una llei que digui el "què"

No necessitem tant una llei que ens digui què hem de fer, sinó polítiques —o una llei— que ens diguin com ho hem de fer. La coordinació és el gran repte pendent.

HORITZONS I ACCIÓ POLÍTICA

Cap a un paradigma preventiu

El paradigma preventiu consisteix a desplegar polítiques de prevenció primària, secundària i terciària. Fins ara ens hem centrat sobretot a reaccionar davant del sensellarisme, especialment el de carrer, i ens hem deixat moltes coses pel camí.

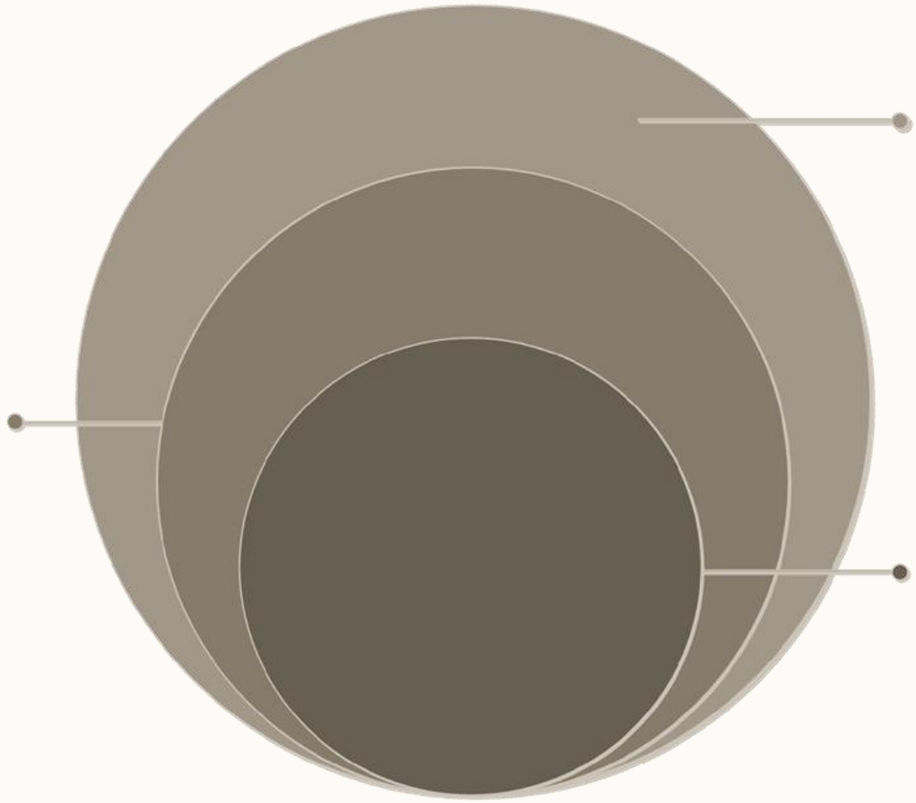

Prevenció terciària

Estabilització i evitació de recaigudes

Prevenció secundària

Intervenció en crisi per grups en risc

Prevenció primària

Abordar causes estructurals: habitatge, migració, ingressos

La metàfora del vaixell amb un forat ho il·lustra bé: hi ha gent corrent per la coberta amb galledes, traient aigua perquè el vaixell no s'enfonsi. Aquesta gent és el sector social. Les galledes serveixen: sí, es pot anar traient aigua. Però algú haurà de tapar el forat. I el forat és l'exclusió migratòria, el mercat de l'habitatge i la garantia de rendes.

Prevenció primària: tapar el forat estructural

La prevenció primària consisteix a incidir sobre les causes estructurals del sensellarisme. Això queda lluny perquè sempre hem reaccionat des de la trinxera, des del món local, que és qui té les competències més immediates, mentre la resta de nivells institucionals sovint s'han desentès.

Ara hi ha una mica més de política supramunicipal, perquè la Generalitat va començar a fer algunes coses fa un temps. Però el gran repte aquí no són tant els diners com les coordinacions.

> La prevenció primària es decideix sobretot en altres espais: al Congrés dels Diputats, al Parlament de Catalunya, al Parlament Europeu, a la Comissió Europea. I, francament, **no sembla que anem en una bona direcció.**

Aturar el flux de noves persones que cauen en l'exclusió requereix frenar l'escalada dels preus de l'habitatge, estendre l'abast de la renda garantida de ciutadania i impulsar polítiques preventives. Aquestes polítiques requereixen coordinació entre sistemes de protecció que depenen de diferents administracions.

Prevenció secundària: actuar abans de la caiguda

La prevenció secundària consisteix a intervenir en moments de crisi vital de persones o col·lectius que sabem que tenen un risc especial de caure en situació de sensellarisme.

1

Persones que surten de presó

No pot ser que algú surti directament de presó amb una motxilla i vagi a dormir al carrer. No pot ser que l'única solució sigui que la treballadora social de serveis penitenciaris truqui durant una setmana a diversos recursos. I no pot ser que els debats públics dominats pel populisme punitiu neguin permisos i tercers graus, quan sabem que preparar la vida en medi obert redueix sensiblement la probabilitat d'acabar en situació de sensellarisme.

2

Joves que compleixen 18 anys

La prevenció secundària és clau per evitar que joves que surten del sistema de protecció en complir la majoria d'edat acabin dormint al carrer sense cap xarxa de suport ni recursos.

3

Dones supervivents de violència masclista

Cal garantir que cap dona supervivent de violència masclista es vegi obligada a anar malvivint de casa en casa o a suportar nous abusos només per tenir un lloc on dormir. Encara que no sempre es faci visible com a sensellarisme de carrer, això també és sensellarisme.

Prevenció terciària: evitar el retorn a la casella de sortida

Què és la prevenció terciària?

És la capacitat d'estabilitzar les persones un cop han sortit dels programes o han superat una situació de sensellarisme. Com garantim que no tornin a la casella de sortida.

El gran programa de prevenció terciària és Housing First. Però també ho són altres programes, com l'acompanyament en la tinença de l'habitatge o l'especialització de professionals socials per garantir que la relació de la persona amb el mercat de l'habitatge sigui funcional.

Acompanyament continuat

Això vol dir ajudar a pagar el lloguer, anticipar dificultats, activar ajudes o mecanismes de compensació i mantenir un seguiment continuat. **No n'hi ha prou amb pensar: ja ha sortit, ja està.**

Algunes entitats tenen programes específics per a persones que ja han sortit de la situació de sensellarisme i les continuen acompanyant durant tres o quatre anys. Hi ha programes de prevenció de la reinstitucionalització que ja s'estan posant en marxa, però han d'estar ben dotats econòmicament.

La prevenció terciària és clau per no caure en la desesperança d'haver de dir, un altre cop, "ja hi tornem a ser".

Els dos grans reptes del paradigma preventiu

1. El repte de la governança multinivell

Excepte la prevenció terciària, la resta és, sobretot, una qüestió de governança multinivell. El món local, per si sol, no pot fer prevenció secundària si no s'hi impliquen el Servei Català de la Salut, serveis penitenciaris, la DGAIA i tota la resta d'actors implicats.

La prevenció primària depèn directament de l'orientació política general. En funció de qui guanya eleccions, la prevenció primària pot avançar o quedar completament bloquejada. Això ens recorda una cosa important: **som actors polítics.**

2. El repte de repensar per a què serveixen els serveis

L'altre gran repte és pensar per a *què* serveixen els serveis. No el per *què*, sinó el per a *què*. Els professionals socials han de fer de professionals socials; els policies han de fer de policies. Això es pot definir.
Cal treballar molt més a fons la gestió de la frustració de no poder treure gent del carrer. Cal preguntar-nos per a què serveix l'allotjament temporal i, sobretot: quan acompanyem algú, cap a on l'acompanyem? Quina és la fita final? Si la fita final no és llogar un habitatge —que avui, en la pràctica, no ho és per a gairebé ningú—, llavors quina és?

Ve un panorama molt complicat i hauríem d'estar prenent mesures ja per preparar-nos. **Aquest problema s'agreujarà any rere any en els propers temps.**

Qui dona el relat?

> «Si no donem resposta, i si no som capaços de fer lluir la resposta, i de defensar descaradament les polítiques socials, el relat el donaran uns altres.»

Ara mateix, a Catalunya, qui millor està gestionant el sensellarisme de cara a la ciutadania és **l'alcalde de Badalona**. Va agafar 400 persones sense llar, les va exposar davant de tothom, les va treure d'un lloc que, amb totes les limitacions, s'assemblava a una casa, les va mantenir a l'espai públic durant un temps i després va explicar que, com que ningú no oferia solució, ell sí que la donava: empaquetar la gent i traslladar-la. I mentre feia això, sortia als mitjans dient que no donaria ni un duro per aquests delinqüents —sense haver donat dades que acreditessin que aquelles persones tinguessin penals.

Mentrestant, la resta d'actors polítics i socials —que sí que han fet feina interessant, que s'han coordinat, que han treballat, que han ofert sortides— han actuat massa sovint **d'esquena a la ciutadania**. Fem moltes coses en silenci. I ho fem perquè tenim por dels trolls, perquè tenim por de les crítiques o perquè tenim por que es digui que estem gastant molts diners en immigrants. Però si nosaltres no construïm el relat, el construïran uns altres: García Albiol, Vox o la senyora Orriols.

Justícia social, no instrumentalitat

Per una defensa descarada de les polítiques socials

Cal ser capaços de dir que les nostres polítiques ofereixen solucions, que són necessàries i que no les defensem perquè "podria ser jo". No va d'instrumentalitat. Va de reivindicar la **justícia social**.

Que tu hagis nascut aquí o a Senegal és pur atzar. I que hi hagi gent que vingui de Senegal també té a veure amb decisions globals: per exemple, amb empreses pesqueres que devasten costes senceres i fan impossible guanyar-se la vida pescant. Els "cayucos" que ara serveixen per arribar a Canàries són els mateixos que abans servien per pescar. Però, si tires la xarxa i no treus res, t'embarques cap a Canàries.

La crisi de l'habitatge ens afecta a tots

La major part de les persones que som en aquesta sala, quan sentim parlar dels preus dels lloguers, ens posem nerviosos. Pensem que això té impacte sobre les nostres vides, sobre les vides dels nostres fills i filles, dels nostres nebots i nebodes, i sobre les vides de les persones que atenem.

La crisi de l'habitatge és la que explica les xifres de sensellarisme de carrer que veiem. Tenim aquestes imatges al carrer perquè hi ha una crisi d'accessibilitat a l'habitatge. I aquesta crisi a nosaltres ens posa molt nerviosos. Però recordeu que hi ha gent que, quan sent aquestes xifres al telenotícies, **es frega les mans**, perquè això vol dir que s'omplirà encara més les butxaques. I aquí és on radica la part central del problema.

Conclusions: el que cal fer

Canviar l'objecte d'estudi i d'acció

Deixar d'estudiar les persones que pateixen el problema i centrar-se en el problema mateix: les causes estructurals, els actors implicats i les polítiques que funcionen.

Desplegar el paradigma preventiu

Prevenció primària (causes estructurals), secundària (col·lectius en risc) i terciària (evitar recaigudes). Amb coordinació multinivell real entre administracions.

Defensar Housing First sense idealitzar-lo

Continuar defensant la no condicionalitat i la garantia de drets, però amb habitatge públic i sense vendre'l com la bala de plata que ho arregla tot.

Construir el relat públic

O som capaços de defensar descaradament que les nostres polítiques són necessàries per una qüestió de justícia social, o el relat el faran uns altres. Cal sortir del silenci i de la por a les crítiques.

Aconseguir majories polítiques

Les respostes les tenim. Els mecanismes i les palanques de canvi també. El que necessitem són majories polítiques que facin possible els canvis reals en les polítiques públiques.